

„AZ IRODALOM NEM AD VÁLASZT AZ ÉLET KÉRDÉSEIRE”

Interjú Tarján Tamással*

Inforádió – Aréna – 2003. május 5. – Ripor-
ter Exterde Tibor

E.: Jó napot kívánok az Aréna hallgatóinak, Tar-
ján Tamás irodalomtörténész a vendégünk. A sta-
tiszтика szerint három és fél nap alatt 58 ezren
mentek el a könyvfesztiválra, 508 hazai és kül-
földi kiadó több mint negyvenezer kötete közül vá-
logathattak, négyszáz magyar újdonság is volt, a
Népszabadság által megkérdezett kiadók is elé-
gedettek voltak, mondják, de nem volt olyan mű,
mint amilyen két évvel ezelőtt a Harmonia cæ-
lestis volt [A Harmonia cælestis három évvel
az interjú előtt jelent meg – Z. Gy.], a, tehát ki-
ugró érdeklődést keltő magyar mű nem volt. Ön
hogyan értékeli a könyvfesztivált?

T.: Köszöntöm azokat a hallgatókat, akik
könyvbarátok, és esetleg velem együtt, so-
kunkkal együtt ott voltak a könyvfesztivá-
lon, mindenki, aki szerzett személyes tapasztal-
atot, láthatta, hogy nagy a nyüzsgés, jó a
hangulat, a könyvek körül van olyan moz-
gás, amilyennek lennie kell. A könyvfeszti-
vál nem elsősorban olyan alkalom, amikor a
kiadók igazán jelentékeny művekkel kiruk-
kolnak, bár ezt megteszik, és semmi okunk
lekicsinyelni azt, amit az Európára, a nagyvi-
lára, illetve a magyar irodalomra tekintő ki-
adók műveltek. A Harmonia cælestis egyéb-
ként, ha valamilyen februári péntek délután
jelent volna meg, és minden eseménytől füg-
getlenül, akkor is nagy sikert aratott volna,
és vannak művek, amelyeknek kell érési idő

ahhoz, hogy a fesztivál után megmutassák
igazi arcukat. Én azt mondom, igenis pél-
dával Kukorelly Endrének a *TündérVölgy*
című, a Harmonia méreteit megközelítő ön-
életrajzi regénye, amelyet a Kalligram adott
ki, el fogja érni majd azt a pozíciót, amelyet el
kell érnie. Nem jósolom meg, hogy milyen.
Mindent egybevetve tehát a könyvfesztivál-
ban azt kell becsülnünk, hogy Közép-Európa
egyik könyves vására, könyves kapcsolatte-
remtő fészke tudott lenni, és a könyvújdon-
ságok időzítése, de kiváltképp a megvásár-
lása nem ebben a három napban történik.
Gondoljuk meg, hogy a könyvhét is majd-
nem kétszer ilyen hosszú, és az egész or-
szágra kiterjed. Gazdasági mérleget készí-
teni talmi dolog lenne, itt inkább a szakmai
mérleget kell megvonni, és azt a kiadók lát-
ják jól. A tizedik könyvfesztivál jól sikerült.

E.: Mi az, hogy egy műnek érési ideje kell hogy
legyen, milyen az?

T.: Hubay Miklósnak van egy bölcs szava,
hogy minden új alkotást a művészetben belül
kreálni, fölröptetni kell. A mű nem jelenik
meg önmagától, hanem szüksége van arra a
pályára, ívre, amelyet egy lendítő erőből tud-
hat befutni. Tehát például a kiadó nem saj-
nálja, lásd a Magvetőt, reklámra, arra a költ-
séget, hogy a metróban heteken-hónapokon
keresztül azzal a látvánnyal haladok szembe
a mozgólépcsőn, hogy Rakovszky Zsuzsa:
A kígyó árnyéka. Ugye a magyar irodalmi dí-
jas, idei díjas könyvről van szó. Nem egy pil-
lanat alatt hódította meg a közönséget. Zá-
vada Pál néhány évvel ezelőtt a *Jadвига párná-
jával* az ismeretlenségből jelent meg, a *Milota*
című könyvének, a következőnek, nyilván-
valóan egy bizonyos szellemi felszívódási időre
van szüksége. Kukorelly említett könyve, a
TündérVölgy elég nehéz olvasmány, már eleve
a címében az összetett szó V betűje nagybe-
tűvel van írva, ez megállítja az embert, és egy
kicsit töprengeni kell, miért így, és mi köze
ennek az egésznek Vörösmartyhoz. Tehát azt
gondolom, hogy ez a kreálás nemcsak a ki-
adón és eleve a szerzőn, magán a könyvszak-
mán, hanem azon az olvasóközönségen, po-
tenciális könyvbarátokon is múlik, akik mint-
egy, csúnya a szó, de nem tudok mást hasz-

nálni, az angoltól talán ered: megcsinálják a könyvet. A könyvet az olvasással, az elsajátítással, jó hírének költésével, elemzéssel s aztán az oktatásba való beillesztésével lehet kreálni. Vagy pedig azzal, hogy bizonyos utóélete van. A *Harmonia caelestis* sikeréhez hozzátartozik a *Javított kiadás* című folytatás, idézőjelben mondom, és hozzátartozik, hogy az egész jelenséget, az Esterházy-jelenség részeként, Esterházy személyét pedig úgynevezett kvázi Nobel-díjas íróként kezeli a magyar irodalom. De nagyon sok minden egyébbel is érvelni lehetne, tehát például a Múlt és Jövő kiadónak a Kertész Imrével kapcsolatos kétkötetes dokumentumgyűjteménye és vitairata Kőbányai János tollából nagy horderejű esemény. Ezekre az eseményekre, ugye az imént hangozott el, hogy négyszáz újdonság, ezekre az eseményekre három nap leforgása alatt és az azóta eltelt mintegy egy hétben nem lehet reflektálni. Nincs az a szakma, nincs az a könyvsajtó, nincs az az irodalmi intézményrendszer, amely ezt pillanatok alatt föl tudja venni magába. Tehát a könyvek, nagyon csekély kivételtől eltekintve, nem úgy lesznek, hogy születnek és máris folyékonyan beszélnek, hanem ahogy az előbb igyekeztem mondani, be kell érniük a különböző fórumokon való elsajátítás és reflexiók révén.

E.: Hol történnek, hol vannak ezek a különböző fórumok? Azért kérdezem, mert kereskedelmi televízióban, kereskedelmi rádióban, még a közszolgálatban is, csak nagyon-nagyon éjszaka, amikor a lakosság többsége már mély álmát alussza, akkor látok irodalmi műsort. Vers az meg egyáltalán nincs. Egy-két okos ember beszélget erről, a szakfolyóiratokat annyian olvassák, ahányan olvassák, hol csinálódik meg egy mű?

T.: Nem egészen pontos a kép, amit rajzol, hogy a vers egyáltalán nincs, nem felel meg a valóságnak egy olyan országban, ahol több televíziós és rádiós csatorna reggel és este a napot verssel kezd, verssel zárja, van a nap verse intézménye, van első közlés és egyéb ilyen jelek. Ezek a kis stigmák, ezek a kis bélyegek, ezek az irodalom jelei a mindennapi életben. Egyébként pedig állandóan azt mondom, talán kissé meghökkentő és szentségte-

len módon, nem szabad a mindennapi élet valóságát az irodalom teremtett valóságával összecserélni. Nem az a cél, hogy az irodalom átjárja az életet, akkor megbolondulnánk. Az irodalom értékrendje, beszédmódja, az esztétikai szféra fölborítja az életszférát. Az irodalom nem ad választ az élet kérdéseire, tehát nem is szerencsés, ha reggel, délben, este, tehát mindenütt jelen van. Viszont nyilvánvaló – és így az állítás mégiscsak megállja a helyét –, nyilvánvaló, hogy szükség lenne egy olyan kulturális csatornára, vagy a különböző csatornákon, médiajelenségeken belül olyan kiegyensúlyozott irodalom-, szépirodalom-, most mindig szépirodalomra értem ezt, szépirodalom-közvetítésre, ami, amely az utóbbi időben megcsappant, illetve keresni kell valóban a fórumait. Hát gondoljuk meg, hogy Magyarországon a hetilapok kultúra igencsak alászállt. Nem a közelmúlthoz, hanem mondjuk a század első feléhez viszonyítva. Gondoljuk meg, hogy a napilapok a kritikai felületüknek csak egy nagyon csekély részét engedik át könyvkritika céljaira, illetve célzottan, általában havi egy alkalommal jelennek meg ilyen lehetőségekkel. Én azt gondolom, hogy sűrűsödött és növekedett az oktatás feladata és felelőssége az irodalom mibenlétének a magyarázatában és értékelésében, illetve az irodalmi értékeknek a terjesztésében, és természetesen megvan az a felelősség, amelynek hol így, hol úgy, hol amúgy a különböző nyomtatott és vizuális orgánusok vagy eleget tesznek, vagy nem.

E.: Tarján Tamás irodalomtörténész az Aréna vendége. Négyszáznyolc... Elfelejtettem a saját telefonszámunkat, de a szignálban mindjárt hallani fogják, itt Tarján Tamás otthoni telefonszámát akartam beolvasni, de azt mégse teszem...

T.: Ne tegyék, ne tegyék, nincs aki válaszoljon...

E.: [...] Ami engem legjobban érdekelne, hogy kik írnak, mit, és szándékuk szerint kinek ma Magyarországon. Feltérképezhető-e ez most?

T.: Kertész Imre a stockholmi beszédét azzal kezdte, hogy Jean-Paul Sartre-ral vitatkozva elmondta, az író mindenkor magának ír. A vita tárgyát képező Sartre-írás szerint az író mindenkor az Úristennek vagy az ol-

vasóinak, a felebarátainak ír, és még lehetne folytatni tovább. Én legvalószínűbbnek azt tartom, hogy az írók nem a közönséget, hanem elsősorban a saját maguk küldetését, a saját irodalomban való feladatukat tartják mércének, azt célozzák meg. Tehát arra a kérdésre, hogy kik írnak, azt mondhatom, hogy írói elhivatottsággal rendelkező jobb vagy rosszabb tehetségek, akik Magyarországon mintegy kétezren vannak, írnak, de elsősorban nem a közönségnek, vagy nem feltétlenül jó, ha a közönségnek, hanem elsőrendűen annak az igénynek, amely bennük munkál. Most a kérdés valószínűleg arra is irányul, hogy van-e ma Magyarországon – én változatlanul szépirodalomról beszélek, de nagyon szívesen kitérek az irodalom tágabb jelentéseire is –, van-e a szépirodalomnak felvevőpiaca. Van-e olyan olvasóközönség, amely maga is igényes? Erre azt válaszolhatom, hogy a kép eléggé vegyes. Vegyes azért, mert folyamatosan romlik, mint ez köztudott, a diákok szépirodalmat olvasó képessége. Most nem arról van szó, hogy szöveget értelmezni, hanem hogy szépirodalmi szöveget miként tudnak, és miként nőnek bele a felnőtt olvasótársadalomba, másrészt pedig tagadhatatlan, hogy – mint ez már többször előfordult a történelem különböző időszakaiban – az olvasásra fordítható idő ismét csökkent. Nem először, de ismét csökkent. Ennek ellenére gondoljuk meg, hogy a ma már emlegetett prózai munkák vagy olyan költői teljesítmények, mint Varró Dánielnek a kötete és néhány más irodalmi szenzáció, Szabó Magda könyveinek sorát említhetném, vagy a Kertész-jelenséget, a Kertész Imre-jelenséget a Nobel-díj után a több száz ezres eladott példányszámmal, azt mutatja, hogy az olvasás megmaradt azoknak az időzőjeles kiváltsága, szabadidő-eltöltési technikája, akik az olvasó nemzetet képezik. Nem kívánok régi szlogenekre visszautalni, mert a magyar soha nem volt olvasó vagy olvasóbb nép, mint más nép, annyi azonban tény, hogy százazrekben mérhető az igényes irodalomra kíváncsi embereknek a népessége, és ez nem kevés. Tehát én nem gondolom, hogy idea lehetne az, hogy mindenki olvas-

son, és mindenki tudjon fejből verseket. Ez olyasmi lenne, mint hogyha valamilyen válás érdekében, annak akarnánk mindenkit, vagy valamilyen világnézet érdekében akarnánk mindenkit megnyerni. Miért ne lehetne képzőművészet-barát valaki, aki fütyül az olvasásra? Miért ne lehetne természetbarát valaki, aki a természetben találja meg azt a világrendet, amelyben otthonos, és nem a nyelvi jelek, a nyelv segítségével létrehívott világban? Tehát, hogy mondjam, misztifikálni az olvasást, és krokodilkönnyeket hullatni azért, hogy esetleg valaki szinte soha nem olvas szépirodalmat, nem érdemes. A szépirodalom nem olyan közkinccs ma már, mint amilyennek esetleg a 19. század első harmadában egy nemzetteremtő funkciót betöltő akkor literatúrát elgondoltunk. Akkor lenne baj, hogyha egy nagyon nehezen mérhető mértéknél, foknál, aránynál, mit tudom én, minden ötödik magyar embernél kevesebb lenne az, aki relatíve rendszeresen és relatíve hozzáértően képes egy szépirodalmi kötetet fölnyitni.

E.: A Kertész-jelenséget említette, mint a Nobel-díj után eladott több száz ezres példányszámmal. Biztos lehet abban bárki is, hogy nemcsak a polcnak vásárolnak emberek, mondván, hogy ciki dolog a polcon nem ott tartani a magyar Nobel-díjas könyvét?

T.: De miért kellene ebben biztosnak lennünk? Ha a polcnak vásárolta, a polcon jó helyen van, és hogyha tizenkét év múlva támad valaki, aki majd elolvassa, vagy aki megvásárolta, tizenkét év múlva olvassa el, a könyv nem olyan dolog, mint a szitakötő, hogy egy napig él [Szóbotlás, T. T. nyilván a tiszavirágra gondolt – Z. Gy.], hát ki az a könyvtár-építő ember, aki csak azért vesz könyveket, hogy rögtön elolvassa? Ezt senki nem tudja megcsinálni. A könyv arra való, hogy egyfőlől mint állomány, mint többé-kevésbé főlhalmozott tudás, illetve megalkotott világ, körülvegyen engem, másrészt pedig egy nagyon érdekes pszichológiai biztonságot tud adni, ugyanúgy, mint egy szépen nyírott kert, vagy mint a lakberendezési tárgyagnak a becses serege. A könyv arra is való, hogy állandóan kéznél legyen, ugye ezt úgy szokták

nevezni Ady nyomán, hogy a méhes-eszmény, hogy otthon lehessen ebben a közegben, amelyben nekem éppen nem kaptárim, hanem könyvkaptárim vannak. Tehát a divatjelenés nem von le túl sokat abból az értékből, amit önmagában egy tényleg nemes könyv jelent. Meg vagyok győződve róla, hogy igaz, a több százezer példánynak egy nem csekély része az véletlenségből és nem azonnali használatra kelt el.

E.: Azt mondja, hogy nem lehet megmondani, csak találgatni, hogy az írók kinek írnak, illetve hát Sartre szerint az olvasónak meg az Istennek, de kik olvasnak, be lehet-e lőni nagyjából Magyarországon a piacot, kik várják a könyveket?

T.: Úgy gondolom, hogy van egy nagyon tágra értett és nem elsősorban a foglalkozása, a szakmája szerint meghatározható értelmiség, tehát ebbe nyugodtan beletartozhat a géplakatostól a tehenészig és a falusi nótafától kezdve egy tizenegy éves könyvmoly diáktól nagyon sok ember, akiben megvan az igény arra, hogy nyelvi jelek – elnézést, hogy a szakmám erre kényszerít, hogy a nyelv helyett nyelvi jeleket mondjak, de mondjam azt, hogy a nyelv segítségével megkomponált és a valóságos világra csak hasonlító, de azt nem utánzó régiókba, melyeket az epika, a líra, a dráma, az esszé nyit meg számára, egy kicsit, nem biztos, hogy nagyon mélyen, de bekalandozzon, elinduljon, olvasni kezdjen. Ezt soha sehol a világon egész pontosan lemérni nem lehet, hogy mennyien olvasnak, milyen rendszerességgel olvasnak. Ennek trendjei, hullámai, alkalmi vannak, köztudott, hogy évszakonként is változik, és így tovább. Másrészt pedig mindig megszínezi az is, hogy az adott irodalom milyen tekintélynek örvend. Ugye köztudott az is, hogy a magyar epika legalább másfél évtizede igen jelentékeny ázsióval bír, ezért például azt tapasztalati úton, könyvtárosok, egyetemi oktatók, gimnáziumi tanárok, szakkönyveket író és árusító személyek, illetve kiadók tapasztalatai alapján meg lehet mondani, hogy a magyar epikának az olvasottsága nagy. Hát nem kell mást tenni, tessék megállni egyszer valahol, ahol Szabó Magda dedikál. Az, hogy Szabó

Magda dedikál, annak lehet valami protokolláris értéke, ugye nekem, mutogatom majd a szomszédoknak, hogy nekem van egy Szabó Magda-dedikációm. De az nem megy, hogy Szabó Magda, aki évente legalább száz-százhusz alkalommal felbukkan országsszerte, és mindenütt az utcáig áll a sor,

elfogynak egy idő után ezek az aláíratok, tehát nem pusztán külsőség. És ugyanezt elmondhatjuk még legalább harminc-negyen, részint más korosztálybeli magyar íróval kapcsolatban is. Hogy aztán a költészet és az epika közt miként történt váltás, hogy miért volt a hatvanas években a magyar líra talán népszerűbb az akkori nagyok, Juhász Ferenc, Pilinszky János, Nagy László és mások révén, aztán hogyan történt az epikának egy hirtelen előrukkolása Örkény István egy-

percesei jóvoltából. Mikor jelennek meg olyan képződmények, szöveggépződmények, irodalmi jelenségek, amelyekben mindenki otthon érzi magát? Szerintem utoljára Magyarországon ilyen Örkény és az egyperces novella volt, ami teljesen mindegy, hogy egy kalauz, aki sose látott még könyvet – bocsánat, nem a kalauzokat bántom –, és egy a szöveget, a betűket, az ábécét éppen elsajátító gyerek és egy nyolcvankilenc éves nagypapa, mindegy, hogy ki olvasta, vagy egy magasan kvalifikált professzor, mindenki talált benne valamit, és kétségtelenül literátus érték volt. Na most általában az irodalom nem így íródik, nem olyan dolog, mint a kenyér, hogy mindenkinek kell belőle egy kilót osztani egy hétre, fejadagot. Nincs ilyen. Mert van, aki azt mondja, hogy tésztát, kenyeret nem eszik, és csak zöldségen él. Nyugodtan megteheti valaki, hogy az irodalmat nem kívánja fogyasztani.

E.: Na de lehet-e azt tudni, hogy hányan nem kívánják fogyasztani? Azért kérdezem, mert oktatáspolitikusok időnként a rémület hangján szólnak arról, hogy nem tudnak a gyerekek olvasni, szemmel láthatóan nem is kívánják elsajátítani az olvasást, és nyilván ezen belül a szépirodalom olvasását sem, ha már egyszerű újságszöveggel is problémáik vannak. Nem fog elfogyni az írók közönsége mondjuk húsz éven belül?

T.: Meg kell kérdezni, hogy mi köze van az olvasásnak az irodalomhoz. Az égvilágon semmi. Hát mi köze van a malternek és a vályognak az építészethez? Semmi. Mi köze van annak a ténynek, hogy egy zenekarunk rossz, a beethoveni zenéhez? Semmi. Azok éppen rosszul adják elő, de a zene az a kottában van. És a szöveg nem az olvasásban van, bár akkor teremődik meg és születik igazán, amikor valaki elsajátítja, és természetesen én is azért dolgozom, tanítok, és azt remélem, hogy minél többen olvasnak, de önmagában az a tény, hogy... föltesszük, de nem tudjuk biztosan, csak föltesszük, hogy valamivel vagy jóval kevesebben olvassák, az nem jelent semmit. És az a tény, hogy a diákok rosszul olvasnak, de akkor hozzáteszem, hogy a használati utasítást a kávéfőzőhöz, azt is rosszul olvassák. De ez az olvasni tudás

és az irodalom érzéke, az, hogy az irodalmat el tudom sajátítani, hogy otthonosan mozgok verslábban, bekezdésben, bármi másban, tehát tudom azt a jelrendszert, azt a nyelvet, amit az irodalom használ, ez a kettő nem feltétlenül függ össze. Illetve azt mondom, hogy akkor az olvasástanítás, ami egy külön szakma, vagy az iskola alapképzése, ami egy pedagógiai és metodikai kérdés, meg anyagi meg nemzedéki kérdés, azt kell jól elvégezni, és csak utána lehet föltenni a kérdést, hogy vajon hányan olvasnak szépirodalmat. Tehát én attól félek, hogy az irodalom szó annyira kitágult, hogy folyton irodalmon értjük, mondjuk a detektívregényt, vagy hogy még lejjebb menjek, irodalmon értjük az újság tárcarovatát, vagy még lejjebb menjek, az irodalmon értünk olyan dolgokat, amelyeknek semmi közük hozzá. Tehát nem minden, amit írnak, az nem mind irodalom.

E.: Világos, de én csak arról beszélek, hogy ha valaki nem tud használati utasítást olvasni, mert nem igazodik el a mondatok szerkezetében, a betűk között, nem érti az összefüggést, nem látja annak a szövegnek az értelmét, akkor én azt gondolom, lehet, hogy ez tévedés, hogy még nehezebben vagy egyáltalán nem fog tudni irodalmi szöveget élvezni. Megfosztatódik valamitől, amit pedig nyilván jó lenne, ha – nekem ő felebarátom –, ha ő is élvezne.

T.: Igaz, igaz. Valójában egyébként az illúziókat rombolandó, mondjuk, a reformkori szépasszony, aki Fáy Andrást olvasott, vagy ismerkedett Petőfivel, nem tudott igazán irodalmat olvasni, volt benne egy általános, és az irodalomra, az akkori új irodalomra lassan specializálódó, rokonszenvező szépérzék. De gondoljuk meg, hogy az irodalmat nem csak olvasni lehet. Ha valaki azt mondja a rádióban, hogy „fojtva teremről rejti teremre halk zokogását asszonyi bú”, tehát egy Arany János-balladából idézett két sort, erre bárki, aki soha az életbe’ semmit nem olvasott, fölkaphatja a fejét, és azt mondja, hogy jaj, de gyönyörű, és nem tudja, hogy miért. De egyébként én magam is nemegyszer tapasztaltam, hogy éppen csak évfordulós szándékkal, megemlékezésjelleggel hatnyolc sort valamilyen rádióműsorban fölöl-

vasok x költőtől, és elkezdnek dőlni a telefonok, hogy azonnal, meg jönnek a levelek, mondjam meg a lelőhelyét, mert érdekel. Tehát azt gondolom, hogy ez a szépirodalom-elsajátítás, olvasás, benne lét egy kicsit olyan dolog, mint hogyha azt szeretnénk elérni, és ebben egy nemes nagyigényűség van, magában, bennem, sokunkban, lényegében az egész virtuális gondolkodó nemzetben, valami olyasmi, hogy mindennap egy kicsit, és magas fokon kellene csinálni. Én pedig azt mondom, hogy erre ugyanúgy specializálódni kell, meg kell az egészet tanulni – hosszú munkával, érzékkel, adottsággal, ami vagy megvan, vagy nincs, el kell sajátítani. Na most én például itt szégyenkezve ülök, mert valószínűleg olvasni tudok, de egyetlen árva sort egy népdalból el nem tudnék, egyetlen dallamívet nem tudnék elénekelni, mert semmiféle képességem ehhez nincs. Ennek ellenére én nagyon szeretem, sőt szakmaként, néprajzusként tanultam a népdalt mint tantárgyat, de nem tudom reprodukálni, és nem is tudok belemenni a világába azon az alkotó módon, ahogy tulajdonképpen mi most az irodalom olvasását, élvezetét és esetleg továbbadását szeretnénk.

E.: [...] Egy hallgatónk van a vonalban, jó napot kívánok.

H.: Jó napot kívánok, doktor Polgár Gyula vagyok, író, publicista. Örömmel hallgattam ezt a műsort, és elnézést kérek, de én olyan témával jelenek meg, hogy tudományos élet, én csak tudományos könyveket írtam, tehát nem szépirodalmat. Írtam a Bibliáról, az egyetlen talmudi munkát, *A Talmud világát*. Írtam magyar bélyeg-, bankjegy- és éremkatalógusokat, irodalmi díjasokat. Most a könyvhéten jövök ki a kapitalista közgazdaságtannal...

E.: Biztosan tudja, hogy ez egy kereskedelmi rádió, és mostantól kezdve...

H.: Tudom, de ez nem reklám...

E.: Dehogyan, ez egy reklám, hallhatom a kérdést?

H.: Igen, a kérdés pedig az lesz, hogy hát gyakorlatilag itt van a *Rendszerváltók kiskatéja*, az is most jött ki, hogy mi a... hogy látja ön a tudományos írók jövőjét, tehát mi lesz

velünk, mert én például ezeket a könyveimet majdnem hogy nonprofit csináltam?

E.: Köszönöm a kérdést.

T.: Nem, nem, jó napot kívánok. Nem profitkérdésről van szó, hiszen a szépírók többsége is haszon nélkül dolgozik, arról van szó, hogy ezek a nagy változatosságú könyvek, amelyeket Polgár úr ír, milyen vevőkörre számíthatnak. És azt gondolom, hogy azért is dolgozik ilyen örvendetesen, lendületesen, mert van rá igény. Hogy aztán ebből mennyire lehet megélni, az egy tökéletesen más kérdés, és beletartozik az egész gazdaság-szerkezetbe, abba a gazdasági világba, amelyekben a könyvkiadás egésze elhelyezkedik. Gondolom egyébként, hogy a tudományos könyvírás fog leginkább visszaszorulni az internethez képest, tehát oda az információknak a tárháza sokkal inkább költözik föl, és sokkal inkább lehet világhálóról használni tudományos műveket, mint amennyire a szépirodalom talán meghittebb pozíciókat kívánó elsajátítása képernyős olvasással megtörténhet. Kívánok magának további jó munkát.

E.: Ha már az internetet említette, létezik egy olyan tapasztalat, hogy az internet azért többé-kevésbé megbízhatatlan, hiszen olyan mennyiségű adat van fönt, amiből nagyon nehéz kiválogatni a hiteles adatokat. Ez sem fogja megőrizni a hiteles, jól szerkesztett, jó szerzőktől származó tudományos ismeretterjesztő vagy bármilyen művek előbbségét?

T.: Nagy valószínűséggel a párhuzamosság fog fönnállni, egyébként gondoljuk meg, hogy a könyvek hemzsegnak a sajtóhibáktól. Tehát hogyha egy könyvben helytelen születési évszámot olvasunk, akkor az egész teóriám, amit erre az évszámra építünk, pontatlan lesz. Valóban, a világháló még kezdetleges, akármennyire is jelentékeny, de kezdetleges, ugyanakkor viszont az egész magyar irodalom szempontjából több olyan kezdeményezés van, amely irdatlan mennyiségű használható szöveget fölhelyezett már, tehát olyan életművek tekintélyes része, sok tízezer oldala sajátítható el, amelyekhez könyv formában hozzá sem tudunk férni. Ugyanis ne felejtjük el, hogy nagyon sok jót mondhattunk a könyvfesztivál kapcsán is a ma-

gyar könyvkiadásról, de például olyan alapvető funkcióit, amelyeket Európa minden országában, uniós és nem uniós országaiban szinte mindegyik kiadói ipar teljesíteni tud, a magyar nem feltétlenül látja el. Nagy nemzeti klasszikus szerzőknek a szövegei, alapszövegei sokszor hozzáférhetetlenek. Ezen az internet tud segíteni, bár azt gondolom, legalább egy nemzedéknyi idő, amíg az internetes, vagyis képernyős olvasás élményben tud annyit nyújtani, mint amennyit a könyv, és valószínű, hogy a távlat a könyv és a képernyő, illetve esetleges későbbi szöveg-hordozóknak – hiszen miért ne találhatnának föl még valami mást is? – az együttélése lesz.

E.: Én személy szerint rendkívül utálok képernyőn olvasni, egyrészt fárasztó, másodsorban is fárasztó, és harmadsorban még pénzbe is kerül, hogyha internetre elő kell fizetni, talán nem annyiba, mint egy könyv, de azért egy hónapban annyiba... Miben bízok, hát milyen emberarcúbb elektronikus olvasási formák jöhetnek elő?

T.: Nem az én dolgom, hogy megtippeljem, de azt hiszem, hogy nagyon sok olyan távlat van még, amelyik ezt az asztalhoz kötött, kényelmetlen pozícióval, szemrontó képernyőről leolvasó tudást és valami egész mást, mondjuk a walkmanre hasonlító és tízszer-százszor ekkora tudás-, illetve információ-mennyiséget tároló lemezzel vagy bármilyen hordozóról leolvasható szöveget fog megjeleníteni. Tehát nem állt meg a világ, nincs vége a fejlődésnek azzal, hogy az internet erről a képernyős-olvasós változatról minket meggyőzött, hogy a 21. század elején egy... Én se szeretek, én olyannyira nem szeretek, hogy nekem nincs is képernyőm, tehát én nem is olvasok, csak akkor, hogyha nem tudok más forráshoz, mint a közelmúltban rákényszerültem. Egyébként csakis a jó öreg könyvhöz fordulok, tehát konzervatív vagyok, sajnós.

E.: Az elmúlt félórában nekem volt olyan benyomásom, lehet, hogy tévedek, hogy ön úgy tartja, hogy nem olyan nagy baj az, hogyha nem olvasnak nagyon sokan, és nem olvas majdnem mindenki könyveket, mert ez az irodalomnak mint olyannak nem árt. Jól értettem?

T.: Körülbelül ezt mondtam. Én is vallom azt, hogy minden műalkotás, irodalmi műalkotás akkor válik teljessé, és ezért nagyon sok változata van, amikor valaki elolvassa, valaki a saját tudásában és egyéniségében megalkotja. Tehát ilyen értelemben drukkolok a műveknek, hogy minél több gazdára, minél több olvasóra találjanak. Egészeben azonban nem érzek valamilyen statisztikai készítményt arra, hogy minél többen szaladjanak be, mint egy futóversenyen, hogy minél többen az egészséges életmód érdekében ragadjanak edzőcipőt vagy tornacipőt. Nemcsak az irodalom szomszédságában vagy társaságában lehet egészségesen élni, másrészt az irodalmat most mindig, még itt a szépirodalomról van szó, céljaiban sokan félreértik. A legtöbbször azt tapasztalom, hogy az irodalmi olvasás azt a célt szolgálja, hogy úgy-mond elfeledtesse a mindennapi gondokat, illetve éppenséggel úgy előhozza őket, hogy milyen válaszokat adhatunk rájuk. Mind a két közelítés tulajdonképpen szerencsétlen. Itt arról van szó, hogy egy a való világtól majdnem teljes egészeben eltérő, bár bizonyos történeti képzetekkel, az olvasás vagy a keletkezés pillanatát magán hordó képzetekkel rendelkező más világba belépünk. Ha van kedvünk, megteesszük, ha nincs kedvünk, nem tesszük meg. Szabadok vagyunk.

E.: Tehát akkor az irodalom célja valami olyasmi, hogy a pompás szöveg által okozott belső vigyorgás?

T.: Nem, nem vigyorgás, semmi esetre sem vigyorgás, ez a szöveg egy olyan katalizáló anyag, amely a szépirodalom, az esztétikum eszközeivel bír, és mindenkire más hatást tesz. Tehát semmiféle olyan illúzióm például nincsen, hogyha ténylegesen nívós oktatást folytatunk bármilyen tanulóközösségben, akkor egy adott műalkotásról ugyanazokat a konzekvenciákat és ugyanazokat az érzéki élményeket lehetne átadni egy egész közösgének. Azt el lehet mondani, hogy egy műalkotás leginkább mi felé tendál, nagyon valószínű, hogy mondjuk a *Nemzeti dal* nem első-sorban az uborkatermesztésről szól. De ezek felszíni dolgok. Hogy miként szólal meg, hogy milyen hatásmechanizmusok által, kiváltképp egy bonyolultabb struktúra miként

szólal meg valakiben, ez mindenkinek egyéni ügye. Tehát összességében az előbb jogosan föltételezett vélekedésem az irodalomról annyi, a szépirodalomról annyi: mindenkinek a maga dolga, hogy mennyi időt szán erre. Az más kérdés, hogyha arról faggatna engem, hogy milyen fokon áll, mennyire felel meg ennek a kihívásnak, mennyire ad értékes materiát a kortárs vagy nem kortárs magyar, illetve világirodalom, ez egy más kérdés. Mi eddig olvasói oldalról közelítettünk inkább, és inkább, úgy vettem ki, hogy peszsimisztikusan, mert statisztikák, egyebek alapján abban a hitben, hogy viszonylag kevesen vagy egyre kevesebben olvasnak. Ez lehet, hogy így van, és azt mondom, hogy ez az egyéni szabadságnak a kérdése, természetesen egy tanár vagy irodalmár minél többet tegyen azért, hogy minél többen olvassanak. A másik kérdés, hogy van-e mit olvasni, érdemes-e olvasni, mire visz az olvasás a mai világban. Ez a mire visz nem célszerűséget, hanem örömet, emberi kiteljesedést jelent az én fogalmazásomban, tehát azt a kérdést, hogy attól nem lesz több pénzem, vagy attól nem lesz több tudom micsodám, tehát a haszonelvőséget abszolúte nem is tudom az irodalommal társítani.

E.: [...] Mennyire alkalmas a magyar irodalom, a mai magyar irodalom, hogy kiváltsa azt a mindenkiben más és más hatást, amit én csak saját magamból kiindulva egy belső vigyornak neveztem, amin ön meg is hökkent egy kicsit? Szóval mire jó a magyar irodalom?

T.: Tehát nemcsak a matéria, a művek összessége, hanem az az íróársadalom, amely megbecsülésre méltó összességében. Úgy gondolom, hogy az irodalom elsősorban, az irodalmi alkotások összessége elsősorban arra való, hogy elgondolkoztasson azon, mi az irodalom. Ha erre a kérdésre választ keresnénk, akkor egy hétig itt ülve sem tudnánk felelni, hiszen nagyon primitíven válaszolhatnánk csupán azt, hogy a nyelv segítségével megkomponált, művészi értékű, rögzített, reprodukálható és sokak által sok értelmezés segítségével befogadható műalkotások halmaza. Ezt a választ akármelyik ponton ki tudnám kezdeni. Aki gondolkodik

azon, hogy mi az irodalom, tehát a művészet egy szférája, bekerül a művészet teremtett valóságába, és akarva-akaratlanul, közvetve vagy közvetetten gondolkodik arról, hogy mi az építészet, mi a festészet, és ezek mire valók, elkezd az élet bizonyos mélyebb rétegein, nem a primitív énfenntartás vagy gazdaság szféráin dolgozni. Másfelől: a magyar irodalom feltétlen alkalmas a magyar nyelvvel kapcsolatos képzeinknek, problémáinknak, elég nagyszabású problémaköröknek az ébren tartására, vizsgálatára, revideálására, újragondolására, és a legfontosabb az, hogy képes az esztétikai éniünket, a szépre érzékeny, kulturáltabb és magasabb rendű éniünket, vagy ha nem is magasabb rendű, akkor más típusú éniünket, a nem praktikus éniünket mozgósítani és fejleszteni. Hogyha a magyar irodalom egészében vizsgálódunk, akkor úgy tűnik, hogy ezt elsősorban a kortárs epika teszi meg, de a magyar költészet jelenéről szólva is én vallom Alföldy Jenő kritikustársamnak huszonöt éve megfogalmazott szavát, hogy a magyar költészet ugyan nem ormokon jár, mint korábban, hanem völgyvidéken, de magaslati levegőt áraszt. Benne van a nagyságnak a képze. És a magyar dramaturgiának is van egy olyan, a hatvanas évek végéig visszamenő nagy hagyománya, és ugyanakkor egy középnemzedéket, több réteget felvonultató megújulása, amely egészében – visszatérek a mondókám kiindulásához – alkalmas arra, hogyha egy könyvet felütök, akkor azt ne automatikusan tegyem. A legnagyobb baj ugyanis ebben áll, hogy a szövegelsajátítás olyan, mint hogyha hétköznapi beszédet akarnék elsajátítani, de én nem kommunikálok, vagy másképp kommunikálok, az író nem úgy beszélget velem, mint mi most ketten egymással, hanem van egy kódja, amit tanulni kell. Elemi fokon elsajátítani, az érzék szintjén fejleszteni, és így tovább. És hogyha ez az önépítés, ez a személyiségépítés a szépségnek a világában, a gondolattartamoknak a világában, az újdonságoknak a világában, tehát például az irodalom világában megindul, akkor azzal az a személyiség, akinek szerencséje van az olvasás örömét magáénak tudni, megindul abba

az irányba, hogy valamivel több, egy parányival több legyen, mint addig volt. S ezt a magyar irodalom, általában az irodalom megadja. De bizonyos értelemben hatásosabb és más értelmezést kívánó műalkotásokra az emberek jobban rá tudnak ámulni. Mondjuk a *Mona Lisa* anélkül lett egy ikon, hogy tudnánk, hogy mi az. Nagyon sokan nem látták, csak hallottak róla, és mégis tudják, hogy jelent valamit. Egy monumentális katedrális, még ha esetleg befejezetlen vagy rúd, akkor is a szépséget képes hirdetni. Ugyanígy az irodalmi alkotások többségében az esetleges gyarlóságok vagy a kortársi művek úgynevezett érthetlenségei és szabályszerűtlenségei, vagy amit oly sokszor emlegetnek, a durva, a csúnya beszéd beszüremkedése ellenére hatalmas ilyen ikonikus, tehát az élet legfontosabb jellegzetességeit megragadó, kifejező, kisugárzó elemek lehetnek.

E.: Az élet legfontosabb jellegzetességeit megragadó és kisugárzó elemek – egy nagyon fontos jellegzetesség volt az elmúlt tizenhárom évben, megelőtte is, hogy rendszerváltásra készültünk. Ilyen mű az én csekély ismeretem szerint, úgynevezett nagy, átfogó mű, a rendszerváltást vagy az előtte a negyvenéves szocialista uralmat elemzően leíró mű nem született.

T.: Ez a történettudomány feladata. A rendszerváltás nem szépirodalmi esemény volt. Természetesen elvárható, egy idő után igényelhető, hogy a mostaninál, amit eddig tudunk, intenzívebben legyen jelen szövegekben. Azt kell mondanom, hogy olyan nagy-szabású megörökítése van, mint Térey János *Paulus* című verses regénye. Sokan tudnak róla, elismerésben is részesült, több kiadást megért jelentékeny mű. Elhiszem, hogy verses regényt nem olyan nagyon sokan olvasnak, ennek azért legalább volt harminc-negyvenezer olvasója. Azt kell mondanom, hogy a kortárs magyar epikában az éppen általunk felemlegetett *Harmonia caelestis*ben, és főleg a *Javított kiadásban*, tehát Esterházy Péter két művében nagyon pontosan ott van mindaz, ami a rendszerváltást megelőzte és követte. Nem is akarok példák garmadájával szolgálni, ennek semmi értelme. Azt szeretném

csupán jelezni, hogy amikor az előbb az élet szót használtam, nem a politikai és nem a történelmi életre, hanem a transzcendenciában, illetve a nem hétköznapi mivoltában megragadható, sorsszerű életre gondoltam inkább. Tehát amelyről a történeti jellegzetességek, és legyen az rendszerváltás vagy forradalom vagy szabadságharc vagy honfoglalás vagy őstörténet vagy jégkorszak, ezek tulajdonképpen leperegnek, lepattognak, de valami örökkön közös, tudható, végiggondolható és a szép formájában megjelenő mégiscsak ott van bennük. Hát gondoljuk meg, hogy fogalmunk nincsen egy 19. század eleji francia könyvben, amelyben a napóleoni korról van szó, egy regényben, hogy egy sou-ért, vagy én nem tudom, milyen aprópénzért, és két aranyért mit lehetett kapni. De ezekkel a dolgokkal nem törődünk, egyszerűen azzal törődünk, hogy az adott történetben vagy az adott versben van-e olyan emberi hitel, ahogy szakmailag szoktuk mondani, olyan antropológiai távlat, olyan személyes arc, amelyben én magam föl ismerem magamat. És ezért ezt a – tudom, hogy a kérdés erre irányul – hol vannak az asztalfiókból előjövő művek, miért nem sorjáznak itt tizesével a rendszerváltó művek. Egyrészt sorjáznak, jobbak, rosszabbak, de meglehetősen sok, sokkal több van, mint hinnénk, másrészt pedig, ismétlem, ez a történettudományra, a gazdaságtudományra, a szociológiára, a publicisztikára tartozó kérdés, és nem elsőrendűen és ilyen közletről a szépirodalomra.

E.: Öt percünk maradt a nem szépirodalomra. Van-e út a népszerű, ponyva – lehet ponyvának nevezni? –, az úgynevezett ponyvától a szépirodalomig? Mindenhol garmadával lehet, nem mondok címekeket, mert reklám lenne, de ön is tudja, hogy miről beszélek. Milyen minőségűek, vezet-e ezektől út a szépirodalomig?

T.: Sajátságos módon a közelmúltban lezárt nagy korszak, amely harminc évet fog át, és általában a posztmodernitás időszakának szokták nevezni, egy olyan kultúra, olyan irodalmi kultúra is volt, amelyben a talmibb, a giccsebb és az alantasabb értékek, tehát például a kriminalisztikai irodalom és má-

sok beemelődhetnek, új minőséget nyerve részeivé válhattak a magas irodalomnak. Legyen elég *A rózsá nevét* mondanom, ez talán nem reklám, az tulajdonképpen egy primitív séma szerint megírt, de nagyon jelentékeny mű. A kérdés lényege valószínűleg abban rejlik, hogyha egy ember elolvas száz detektívregényt, akkor százegyedikre Jókait fog-e levenni a falról, a polcról, vagy ha elolvas száz Jókait, amit nagyra becsülünk, természetesen, akkor százegyedikre egy bonyolult modern regényt fog-e levenni. Nincs ilyen egyenes vonalú fejlődés. Én azt gondolom, hogy ez sokkal inkább egy cikcakkos, egy lóugrásszerű és egy szétszórt jelenség. Általában is, hogyha bárki emberfiának az olvasáskultúráját megvizsgálánk, akkor azt tapasztalnánk, nagyon jóféle zagyvaság van benne. Olyan az olvasás, mint a meteorológia. Megférhet benne a jégeső, és megfér benne a szárazság, az aszály. Megfér benne a napsütéses délelőtt, és arra nyugodtan következhet egy zivataros délután. Tehát nem homogén, egynemű olvasáskultúrát, egynemű személyiséget, hanem sokféleképpen olvasó, sok mindent olvasó, magát, önmagát a művek által sokféleképp olvasó embert kell föltételezni. Szerintem nem arra kell törekedni, hogy szépirodalmat lehetőleg mindenki olvasson, hanem nagyon sokféle jobb-rosszabb irodalomnak az olvasására alkalmassá, de minél nagyobb gyakorisággal éppen ennek a mozaikos és kaleidoszkopikus olvasásnak is, esztétikai élményszerzésnek a jegyében minél többen tudjanak időt és szándékot fordítani. Tehát én szeretem az irodalom zibvásárát, szeretem azt a fajta sajátos, majdnem-hogy keleties kavargást, amelyben sokféle olvasmány fér meg. A baj akkor van, hogyha valaki a maga gyenge minőségű olvasmányát remekműnek kiáltja ki, vagy akkor van baj, idézőjeles baj, ha valaki a maga kitűnő olvasmányát ráerőszakolja valaki másra, hogy csak ezt olvasd. Itt akkora felségterület van, hogy ezen minden író és minden olvasó sokszorosan elfér. Tehát olyan négyzetkilométereket, idézőjelesek tudunk belakni, hogy az beláthatatlan számunkra, mint az olvasás vizsgálói, mint mi most ketten az olva-

sást megpróbáltuk befogni. Ezt a spektrumot nem tudjuk, mert hatalmasan sokféle betüretületen, szépirodalom- és irodalomterületen áll egy-egy olvasó.

E.: Tehát ha jól értem, ön szerint nem kell attól tartani, hogy a rossz szöveg az elrontja az ember gondolkodását?

T.: Ettől lehet tartani, vannak áldozatok, természetesen elronthat. De nagy egészében nem így van, a szöveg sokkal ártatlanabb, mint amilyenek gondoljuk. Tehát mulékonyabb. Ahogy ugye egy betegség is sokáig befolyásolhat, de el is felejtődik, vagy a kisgyerek számára teljesen elfelejtődik. Az olvasmányaink nagyobbik részére egyáltalán nem is emlékszünk, a címüket tudjuk, még aki foglalkozik vele, annak is újra kell olvasni. Én nem gondolom azt, hogy a rossz olvasmányok tömege feltétlenül elront, ugyanakkor a rossz olvasmányok tömegét jó olvasmányok tömegével kell ellensúlyozni. Ahol a piac nagyon tele van a mindig szükségképpen nagyobb számú, alantas, hitvány, teljességgel értéktelen irodalommal, ott természetesen rafinériát, tehát szövegtechnikákat, eladástechnikákat, mindenféle megoldásokat is nemes módon alkalmazva, de kiváltképp jó művekkel kirukkolva, föl kell vennie a kesztyűt a szépirodalomnak. Nem sajnálkozni kell, hogy valaki x-nek a detektívregényét olvassa, soha nem, hanem én tudok írni olyat, ami ezzel fölveszi a versenyt, és nemcsak hogy érdekesebb, de szebb is.

E.: Tarján Tamás, köszönöm a beszélgetést.

T.: Én is köszönöm.

* Ezúton köszönöm meg Módos Mártonnak, az Inforádió főszerkesztőjének, hogy az interjú publikálásához hozzájárult. A szöveget magam írtam gépbe, a központosítás során ugyan igyekeztem visszaadni a T. T. hangsúlyaiból kivehető mondatszerkezeteket, ám a leírt szöveg így is az előbeszéd egyfajta értelmezése. Egy-egy apró önjavítás vagy szótagisméltés kisimításától eltekintve a szöveghez nem nyúltam hozzá, az olvasó tehát Tarján Tamás szavait és mondatait láthatja leírva, szinte pontosan úgy, ahogyan másfél évtizeddel ezelőtt elhangzottak.

(Z. Gy.)